MARKAZIY OSIYODA MEDIA VA AXBOROT MAYDONI

Jamoldinova Bekoyim
O‘zDJTU, Xalqaro jurnalistika 2-kurs magistranti

Annotatsiya. Markaziy Osiyo axborot maydoni tez raqamlashmoqda, biroq matbuot erkinligi va media savodxonlik bu sur'atdan orqada qolmoqda. Tezisda mintaqa davlatlarining 2026-yilgi xalqaro reytinglardagi o‘rni, ijtimoiy tarmoqlar va messenjerlarning roli, dezinformatsiya xavfi hamda mintaqaning tashqi axborot imidji tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Markaziy Osiyo, axborot maydoni, matbuot erkinligi, dezinformatsiya, Telegram, media savodxonlik.

Аннотация: Информационное пространство Центральной Азии стремительно цифровизируется, однако уровень развития свободы прессы и медиаграмотности отстаёт от темпов данного процесса. В настоящих тезисах анализируются позиции стран региона в международных рейтингах за 2026 год, роль социальных сетей и мессенджеров в информационном обмене, угрозы дезинформации, а также международный информационный имидж Центральной Азии.

Ключевые слова: Центральная Азия, информационное пространство, свобода прессы, дезинформация, Telegram, медиаграмотность.

Abstract: The information landscape of Central Asia is undergoing rapid digitalization; however, the development of press freedom and media literacy is lagging behind the pace of this transformation. This paper analyzes the positions of Central Asian countries in international rankings for 2026, the role of social media platforms and messaging applications in information exchange, the risks of disinformation, and the region's international information image.

Keywords: Central Asia, information landscape, press freedom, disinformation, Telegram, media literacy.

Kirish. Axborot maydoni bugun davlatning ichki barqarorligi va tashqi imidjini belgilovchi asosiy omillardan biriga aylandi. Markaziy Osiyo uchun bu ayniqsa dolzarb: mintaqada yangiliklar tobora ko‘proq ijtimoiy tarmoqlar va messenjerlar orqali tarqalmoqda, an'anaviy ommaviy axborot vositalarining ta'siri esa kamayib bormoqda. Bu jarayon bir vaqtning o‘zida yangi imkoniyat va yangi xavf yaratadi: auditoriya kengayadi, ammo dezinformatsiya ham tezroq tarqaladi.

DOI: 10.5281/zenodo.24284520

Axborot maydoni bugun yoshlar siyosati va axborot xavfsizligini mintaqaviy hamkorlik mavzusiga aylantirmoqda. 2018-yildagi Markaziy Osiyo yoshlar forumi, 2023-yilgi BMT nutqida tilga olingan umumiy yo‘nalishlar haqidagi bitim, 2025-yilga kelib esa Markaziy Osiyo Yoshlar platformasi va rektorlar-olimlar forumlarining paydo bo‘lishi shuni ko‘rsatadi.

Markaziy Osiyoda aholining katta qismi yoshlardan iborat ekanligi yoshlar siyosati mintaqaning umumiy barqarorligi, mehnat bozori, migratsiya, ta’lim, radikallashuvning oldini olish va raqamli transformatsiya bilan bog‘langan strategik masalasiga e’tiborni kuchaytiradi. Bugun O‘zbekiston rahbariyati tomonidan yoshlar siyosatini inson kapitali, xavfsizlik va raqamli rivojlanish o‘rtasidagi bog‘lovchi ko‘prik sifatida ko‘rilmoqda.

Tadqiqot maqsadi – mintaqa davlatlarida media va axborot maydonining hozirgi holatini baholash hamda uni mustahkamlash yo‘llarini ko‘rsatish.

Vazifalar:

- matbuot erkinligi bo‘yicha xalqaro ko‘rsatkichlarni qiyoslash;
- raqamli platformalarning yangilik iste'moli va dezinformatsiyadagi rolini aniqlash;
- tashqi axborot ta'siri va mintaqa imidjiga oid xulosalar berish.

Metod: qiyosiy tahlil; asosiy manbalar – Reporters Without Borders (RSF) va Freedom House 2026-yilgi hisobotlari, IWPR, Internews va boshqa tadqiqotlar.

Mintaqa media tizimlarining holati

RSF 2026-yilgi Jahon matbuot erkinligi indeksida mintaqa davlatlari 180 ta mamlakat orasida quyi o‘rinlarni egalladi. Eng yuqori o‘rinda Qirg‘iziston, undan keyin O‘zbekiston turadi; O‘zbekiston bir pog‘ona ko‘tarilgan bo‘lsa-da, umumiy bali pasaygan. RSF Sharqiy Yevropa va Markaziy Osiyoni dunyoda ikkinchi eng ko‘p pasaygan hudud deb baholadi.

Davlat	RSF 2026, o‘rin (180 dan)
Qirg‘iziston	146
O‘zbekiston	147
Qozog‘iston	149
Tojikiston	155
Turkmaniston	173

Freedom House 2026-yil 19-mart hisobotida ham besh davlatning barchasini «Erkin emas» toifasiga kiritdi. Mintaqa hukumatlari bunday reytinglarning xolisligiga shubha bildirmoqda; huquq himoyachilari esa ommaviy axborot vositalari va fuqarolik jamiyatiga cheklovlar tizimli ekanini ta'kidlaydi. Misol

uchun, RSF hisobot e'lon qilingan paytda O‘zbekistonda besh jurnalist hibsda saqlanayotganini qayd etgan. Qirg‘izistonda esa, uzoq vaqt «demokratiya oroli» deb atalgan bo‘lsa-da, jurnalistlarga besh va olti yillik qamoq jazolari tayinlangan.

Raqamli transformatsiya va dezinformatsiya

IWPR tadqiqotiga ko‘ra, mintaqada ijtimoiy tarmoqlar yangiliklarning birinchi manbaiga aylangan, ularning ortidan yangiliklar saytlari, so‘ng tezda messenjerlar keladi. Facebook O‘zbekiston va Tojikistonda, Instagram Qozog‘iston va Qirg‘izistonda yangilik almashishda yetakchi; messenjerlar orasida WhatsApp, Telegram va Viber ommabop. Bu holat auditoriyani dezinformatsiyaga nisbatan zaifroq qiladi.

Raqamlashuv darajasi bir xil emas. Beymenbetov (2023) fikricha, internet va ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishda Qozog‘iston yetakchilik qilmoqda, ilgari bu o‘rinda Qirg‘iziston turgan; farqlar iqtisodiy rivojlanish va huquqiy cheklovlar bilan izohlanadi. Internews va ENC 2023-yilgi hisobotida ijtimoiy tarmoqdan foydalanishning o‘sishi va past media savodxonlik dezinformatsiya tarqalishiga yordam berishi ta'kidlangan.

Davlatlar bunga huquqiy choralar bilan javob bermoqda. Masalan, Qozog‘iston 2025-yil aprelida dezinformatsiyaga qarshi kurash bahonasida anonim Telegram kanallarni nazoratga olishga kirishgan. Bunday qadamlar zarur himoya va so‘z erkinligiga cheklov o‘rtasidagi chegarani aniqlash masalasini keskinlashtiradi.

Tashqi axborot ta'siri va mintaqa imidji

Telegram mintaqada tashqi axborot kampaniyalarining asosiy maydoniga aylangan. EU Alive nashri e'lon qilgan hisobotga ko‘ra, Rossiya manfaatlariga xizmat qiluvchi narrativlarning Qozog‘istonda 88 foizi, O‘zbekistonda 61 foizi Telegram orqali tarqalgan. Hisobot ommaviy axborot vositalarini faqat faktlarni tekshirish bilan cheklanmay, Telegram va TikTok kabi platformalarga mos barqarorlik strategiyalarini ishlab chiqishga chaqiradi.

Internews hisobotiga ko‘ra, Rossiyaning Ukrainadagi urushi mintaqada axborot yaxlitligiga tahdid haqidagi xabardorlikni oshirgan va mahalliy tillardagi kontentning ahamiyatini kuchaytirgan. Bu o‘zbek, qozoq va qirg‘iz tillarida sifatli, ishonchli kontent yaratishga talab borligini ko‘rsatadi.

Mintaqa imidji esa ikki omil bilan shakllanadi: xalqaro reytinglar va tashqi medianing mintaqa haqidagi yoritishi. Davlatlar reytinglarni tanqid qilishdan ko‘ra, mustaqil va ishonchli mahalliy media orqali o‘z narrativini yaratishi barqarorroq natija beradi, degan fikr tezisning asosiy farazidir.

Xulosa va takliflar. Markaziy Osiyo axborot maydoni raqamli jihatdan jadal o‘smoqda, biroq matbuot erkinligi bo‘yicha barcha davlatlar xalqaro reytinglarning

quyi qismida turibdi. Bu mintaqani dezinformatsiya va tashqi ta'sirga zaif qiladi. Quyidagi takliflar beriladi:

1. Media savodxonlikni maktab va universitet dasturlariga kiritish, ayniqsa jurnalistika yo‘nalishlarida.
2. Telegram va boshqa ijtimoiy platformalar uchun mahalliy tillarda faktlarni tekshirish xizmatlarini rivojlantirish.
3. Dezinformatsiyaga qarshi qonunlarni so‘z erkinligi kafolatlari bilan uyg‘unlashtirish.
4. Jurnalistlar almashinuvi va mintaqaviy faktchek tarmog‘i orqali davlatlararo media hamkorligini kuchaytirish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Press freedom across Central Asia and Caucasus eroding at alarming rate – Eurasianet, 2026-yil 1-may.
2. Turkmenistan ranks 173rd in global press freedom index – Times of Central Asia, 2026.
3. Central Asia pushes back on "Not Free" label – Times of Central Asia, 2026.
4. Central Asian Audience Receives News from Social Media and Messengers – IWPR/CABAR.
5. Beimenbetov S. Mapping Internet and Social Media Use in Central Asia // International Relations and International Law Journal, 2023, 103(3), 60–68.
6. Tackling disinformation: New report on media consumption in Central Asia – European Commission FPI / Internews, 2023.
7. New report reveals scale of Kremlin's information warfare in Central Asia – EU Alive.
8. Kazakhstan Targets Anonymous Telegram Channels Over Disinformation Concerns – Times of Central Asia, 2025-yil 25-aprel.